

Szlaki kulturowe i tematyczne w Podkarpaciu
– stan obecny i perspektywy rozwoju

Opracowanie: dr Małgorzata Buczek-Kowalik

Rzeszów, 2023

WSTĘP

Idea tworzenia szlaków kulturowych sięga końca lat 80. XX wieku, kiedy to Rada Europy rozpoczęła realizację projektu Europejskie Szlaki Kulturowe. Celem tworzenie tych szlaków było zachowanie, ochrona oraz promocja dziedzictwa kulturowego Europy (Orzechowska – Kowalska 2009).

Pomimo popularności szlaków kulturowych, w literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznej definicji określającej istotę tego rodzaju szlaków. Według Ł. Gawła (2011) „szlak kulturowy to wytyczony i oznakowany szlak materialny, łączący obiekty i miejsca wybrane według ustalonego kryterium tematykacji, będące unikatowym i reprezentatywnym przykładem ilustrującym szeroko pojęty dorobek kulturowy danego regionu, społeczności, grupy etnicznej, mniejszości narodowej czy narodu. Poprzez prezentację dziedzictwa materialnego szlak powinien umożliwiać poznanie i popularyzować dziedzictwo niematerialne, traktując oba te obszary jako nierozzerwalną całość”.

Według A. Mikosa von Rohrscheidta (2008) materialny szlak kulturowy to taki, który poza nazwą, logo, trwałą ofertą spełnia łącznie następujące kryteria:

- oznaczenie *in situ* – szlak powinien mieć jednolite oznaczenia, czyli zarówno informację w postaci znaków w terenie, na trasach prowadzących pomiędzy poszczególnymi miejscowościami szlaku, jak i w pobliżu jego poszczególnych obiektów, a także przy samych obiektach; oznaczenie powinno obejmować logo szlaku, jego nazwę, kategorię szlaku oraz dane koordynatora, mapę szlaku, adres oficjalnej strony internetowej i nazwę obiektu lub zespołu obiektów;
- dostępność – szlak powinien dawać możliwość zwiedzania poszczególnych obiektów na szlaku;
- uzasadniona tematykacja – nazwa szlaku powinna być adekwatna do tematyki, a jego przebieg i dobór istotnych dla niego obiektów powinien się opierać na fachowej literaturze;
- koordynacja – szlak powinien być pod stałą opieką koordynatora, jego zadaniem jest monitorowanie stanu szlaku, udzielanie informacji, inicjowanie działań promujących szlak.

SZLAKI KULTUROWE W POLSCE

W Polsce wytyczanie szlaków kulturowych lub tematycznych jest zjawiskiem dość powszechnym. Wynika to między innymi z możliwości pozyskiwania funduszy ze środków zewnętrznych (projekty unijne, np. Interreg) oraz brakiem restrykcji dotyczących wyznaczania i funkcjonowania szlaku. Istotne znaczenie ma funkcjonujące przekonanie, że szlaki mogą być produktem turystycznym promującym dany region, niewymagającym dużych nakładów finansowych i organizacyjnych.

W pracy E. Bgacz-Wojtowskiej, Ł. Gawła i A. Góral (2016) dokonano analizy 600 szlaków kulturowych funkcjonujących na terenie Polski. Według autorów, na szlakach najczęściej znajdują się obiekty sakralne oraz obiekty rezydencjonalne. Na ok. 20% szlaków znajdowały się muzea, skanseny czy izby regionalne. Szlaki związane z literaturą czy filmem stanowią ok. 11,8% wszystkich szlaków, a dotyczących obiektów przemysłowych – 12%. Ważną część stanowią także szlaki o tematyce gastronomicznej, obejmujące m.in. winnice czy lokale gastronomiczne serwujące lokalne potrawy. Przeprowadzone badania wskazują, że szlaki tematyczne występują na obszarze wszystkich województw. Najwięcej takich szlaków zidentyfikowano w województwie małopolskim i mazowieckim. Analizując zebrany materiał, autorzy wskazują, że liczba wytyczonych szlaków nie jest zależna od atrakcyjności turystycznej regionu, ale raczej od działalności organizacji turystycznych zajmujących się promocją i edukacją.

Wśród podmiotów zarządzających szlakami największe znaczenie (48%) miały jednostki sektora publicznego (gminy, urzędy powiatowe, urzędy marszałkowskie). Organizacje pozarządowe (PTTK, lokalne grupy działania, organizacje turystyczne) zarządzały ponad 40% szlaków. Informacje o szlakach można znaleźć na stronach internetowych, znakach informacyjnych oraz materiałach drukowanych.

Wytyczanie szlaków kulturowych szczególnie popularne było na początku XXI w. Było to zgodne z dokumentami strategicznymi, tj. *Marketingową strategią Polski w sektorze turystyki na lata 2008–2015*, w której turystykę kulturową zaliczono do priorytetowych oraz w *Programie Rozwoju Turystyki na obszarach wiejskich w Polsce*.

Niestety, jak pokazują badania, większość zarządców nie umiała w pełni wykorzystać potencjału i znaczenia szlaków kulturowych. Wiele z nich stało się „szlakami wirtualnymi” istniejącymi tylko w przestrzeni internetowej.

SZLAKI KULTUROWE W PODKARPACIEM – ANALIZA STANU OBECNEGO

Liczba szlaków kulturowych w Podkarpacim jest trudna do ustalenia. Informacje o istnieniu szlaków zostały pozyskane od różnorodnych jednostek z województwa podkarpackiego oraz jednostek z innych województw, które zarządzają szlakami na terenie Podkarpaciego. Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna celem uzyskania powyższych informacji rozesłała pisma oraz wiadomości mailowe (łącznie 315 wiadomości) do takich instytucji jak: powiaty i gminy (łącznie 184 wiadomości), nadleśnictwa (29 wiadomości), oddziały PTTK (8 wiadomości) oraz (94 wiadomości) do innych podmiotów, np. lokalnych grup działania, fundacji, zespołów parków krajobrazowych, stowarzyszeń itp.

Uzyskano odpowiedzi od 261 podmiotów, 54 podmioty nie odpowiedziały na wysłane wiadomości. Na podstawie zgromadzonych odpowiedzi udało się zidentyfikować 85 szlaków tematycznych/kulturowych, w tym 65 wirtualnych. W terenie przeprowadzono audyt 20 szlaków tematycznych. W sumie liczą one 570 punktów, z czego zwizytowano 255 punktów (45%). Podczas audytu w terenie napotymano również tablice/oznakowanie kolejnych szlaków, które nie zostały zidentyfikowane na wcześniejszym etapie. Inwentaryzowane szlaki przebiegają przez całe województwo, chociaż zdecydowanie najwięcej jest ich w południowej części regionu, na obszarze Beskidu Niskiego, Pogórzy i Bieszczadów. Szlaki te mają różny zasięg – lokalny, regionalny, krajowy oraz transgraniczny (tab.1). W przypadku 9 szlaków nie udało się zidentyfikować podmiotu zarządzającego.

Tab.1. Podział zinwentaryzowanych szlaków według kryterium zasięgu

Szlaki o przebiegu wojewódzkim	Szlaki o przebiegu krajowym	Szlaki transgraniczne
1. Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych	1. Szlak Frontu I Wojny Światowej	1. Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich
2. Szlak Kulinarny Podkarpackie Jadło	2. Szlak Chasydzki	2. Via Regia
3. Podkarpacki Szlak Winnic		3. Szlak Świętyń Karpackich
4. Podkarpacki Szlak Filmowy		4. Szlak Śladami Aleksandra Fredry
5. Pomniki Przyrody		5. Karpacki Szlak Wina
		6. Szlak Śladami Dobrego

<p>w gminie Baranów Sandomierski</p> <p>6. Szlak Architektury Dworskiej i Pałacowej</p> <p>7. Szlak COP</p> <p>8. Szlak Naftowy – jak to z ropą drzewiej bywało</p> <p>9. Szlak Kolonizacji Józefińskiej</p> <p>10. ATLAS – w dorzeczu Wisłoka i Wisłoki</p> <p>11. Bojkowskie Tajemnice</p> <p>12. Szlak Kajakowy Rzeki Wisłok</p>		Wojaka Szwejka
---	--	----------------

Źródło: opracowanie własne

Szlaki tematyczne oraz kulturowe w województwie podkarpackim dotyczą zróżnicowanej tematyki, uwzględniają aspekty dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego (tab.2). Nie wszystkie szlaki można sklasyfikować według tematu głównego np. Szlak ATLAS, ponieważ znajdują się na nim różnorodne obiekty nie powiązane tematycznie.

Tab.2. Główne tematy szlaków turystyczno kulturowych na Podkarpaciu

Temat szlaku	Zagadnienie prezentowane na szlaku	Przykłady szlaków w województwie podkarpackim
Architektura	Szlaki prezentują tematycznie pogrupowane zabytki lub style architektoniczne	Szlak Świątyń Karpackich
Historia	Szlaki historyczne – pokazujące trasy związane z wydarzeniami lub zagadnieniami historycznymi; szlaki pielgrzymkowe – oparte na historycznych trasach pielgrzymkowych; dawne szlaki handlowe – przebieg szlaku oparty jest	Szlak Via Regia, Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich, Szlak Kolonizacji Józefińskiej, Szlak Frontu I Wojny Światowej

	na historycznym szlaku handlowym	
Biografie	Szlaki prezentujące miejsca związane z życiem postaci historycznych lub fikcyjnych	Szlak Śladami Dobrego Wojaka Szwejka, Szlak Aleksandra Fredry
Mniejszości narodowe, grupy etniczne	Szlaki związane z prezentacją mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkujących region (dawniej i obecnie)	Szlak Chasydzki, Bojkowskie Tajemnice
Kulinarria	Szlaki gastronomiczne – oparte na turystyce kulinarnej, polegające na prezentacji tradycji kulinarnych i produktów regionalnych	Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki, Podkarpacki Szlak Winnic, Karpacki Szlak Wina
Przyroda i ekologia	Szlaki oparte na walorach przyrodniczych	Szlak Kajakowy Rzeki Wisłok, Pomniki Przyrody w Gminie Baranów Sandomierski
Technika i przemysł	Szlaki prezentujące turystykę industrialną	Szlak Naftowy – jak to z ropą drzewiej bywało, Szlak COP
Zamki i pałace, warownie	Szlaki pokazują budowle obronne i reprezentacyjne	Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych, Szlak Architektury Dworskiej i Pałacowej
Inne	Szlaki odpowiadające poszczególnym typom wypraw turystyki kulturowej	Podkarpacki Szlak Filmowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Szewczykowie I, R., 2008, Szlaki turystyczne, Carta Blanca, Warszawa

Uwzględniając środek transportu, ponad 90% stanowią szlaki samochodowe (np. Szlak Chasydzki, Szlak Frontu I Wojny Światowej, Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich, Szlak Świątyń Karpackich, Karpacki Szlak Wina, ATLAS). Ponadto jeden to szlak wodny, który można przemierzyć kajakiem (Szlak Kajakowy Rzeki Wisłok), a pozostałe szlaki mają charakter mieszany: samochodowo-rowerowo-pieszy (m.in. Szlak Kolonizacji Józefińskiej, Szlak COP, Pomniki Przyrody w Gminie Baranów Sandomierski, Podkarpacki Szlak Filmowy).

Inicjatorami tworzenia szlaków kulturowych w województwie podkarpackim były różne podmioty działające w zakresie turystyki. Były to m.in. stowarzyszenia i fundacje (np. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „ProCarpatia”, Bieszczadzkie Towarzystwo Cyklistów, Podkarpacka Komisja Filmowa, Karpackie Stowarzyszenie Turystyczno-Kulturalne „Źródła Karpat”, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego), ośrodki kultury (np. Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Solinie), gminy (np. gminy: Frysztak, Wiśniowa, Wojaszówka, Rymanów), lokalne i regionalne organizacje turystyczne (np. Lokalna Organizacja Turystyczna Beskid Niski, Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna), lokalne grupy działania (Czarnorzecko-Strzyżowska Lokalna Grupa Działania, Lokalna Grupa Działania „Liwocz”, Lokalna Grupa Działania „Subregion Magurski” – szansa na rozwój). Jeden z inwentaryzowanych szlaków stanowił inicjatywę oddolną mieszkańców sołectwa Durdy przy współpracy z gminą Baranów Sandomierski, tarnobrzeskim oddziałem Ligi Ochrony Przyrody i lokalnymi fotografami. (Szlakiem Pomników Przyrody w gminie Baranów Sandomierski).

Tworzenie nowych szlaków było możliwe dzięki pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych. Szlaki powstawały w wyniku realizacji różnorodnych projektów m.in. objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (Szlak ATLAS), dofinansowywanych przez Ministerstwo Sportu i Turystyki (np. Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych) oraz ze środków w ramach projektu współpracy transgranicznej Interreg Polska – Słowacja (m.in. Karpacki Szlak Wina, Szlak Świątyń Karpackich, Bojkowskie Tajemnice). Część projektów była współfinansowana przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej (Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki).

Istotną rolę w identyfikacji szlaków odgrywa możliwość uzyskania informacji na ich temat. Źródłem wiedzy mogą być strony internetowe, foldery, ulotki, przewodniki czy tablice informacyjne.

Okolo 80% analizowanych szlaków posiadała stronę internetową, ale niestety na wielu informacja były nieaktualne, pochodziły sprzed kilku lat (np. szlak ATLAS, Podkarpacki Szlak Winnic, Bojkowskie Tajemnice, Szlak Architektury Dworskiej i Pałacowej). Informacje o niektórych szlakach np. o szlaku Kolonizacji Józefińskiej czy Szlaku Naftowym – jak to z ropą drzewiej bywało znajdują się na stronie internetowej Bieszczadzkiego Centrum Turystyki i Promocji. Jedynie dwa szlaki: Karpacki Szlak Ogrodów i Domów Historycznych oraz Szlak

Centralnego Okręgu Przemysłowego posiadały stronę prowadzoną w 4 językach (angielski, niemiecki, ukraiński, polski). Dodatkowym atutem była możliwość skorzystania z audioprzewodnika i wysłuchania informacji o miejscach na szlaku. Podkarpacki Szlak Winnic posiada stronę w 2 językach.

Informacje o szlakach można też znaleźć na innych stronach dotyczących turystyki (np. www.szlakiprzygody.pl, www.podkarpacie.info.pl, www.podkarpackie.eu, www.podkarpackie.travel), ale są one niepełne, nie opisują dokładnie przebiegu szlaków czy miejsc, które się na nich znajdują. Nie odsyłają też do głównej strony szlaku ani danych koordynatora.

Zdecydowana większość szlaków w momencie tworzenia posiadała materiały drukowane w postaci folderów, ulotek lub przewodników. Ich wydanie było często częścią projektów dofinansowujących tworzenie szlaków. Niestety, po wyczerpaniu nakładu w wielu przypadkach nie wznowiono wydruku. Dlatego w chwili obecnej ponad 90% szlaków nie posiada aktualnych materiałów w formie drukowanej, które byłyby dostępne w punktach informacji turystycznej, gminnych ośrodkach kultury czy obiektach kulturowych, które znajdują się na szlakach. Niektóre szlaki, m.in. Transgraniczny Szlak Świątyń Karpackich, posiadają przewodnik w wersji PDF, możliwy do wydrukowania ze strony internetowej. Z ulotek informacyjnych można skorzystać m.in. podróżując po szlaku Pomników Przyrody w Gminie Baranów Sandomierski, Szlaku Naftowym – jak to z ropą drzewiej bywało, Szlaku Filmowym Gminy Solina. Ciekawym rozwiązaniem jest możliwość użycia kodów QR w celu pozyskania informacji (m.in. Szlak Bojkowskie Tajemnice, Szlak Filmowy Gminy Solina).

Pełną i różnorodną formę przekazu posiadały jedynie szlaki: Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki, Karpacki Szlak Wina (strona internetowa, profil na Facebooku, przewodniki, mapy – ostatnie wznowienie z 2021 r.).

Ważną rolę w identyfikacji szlaku ma jego oznaczenie *in situ* w postaci znaków i tablic informacyjnych. Oznaczenie szlaku kulturowego powinno koniecznie zawierać nazwę szlaku, jego logo, kategorię szlaku oraz dane koordynatora, mapę szlaku, adres oficjalnej strony internetowej i nazwę obiektu lub zespołu obiektów. Poza tym oznaczenia powinny być umieszczone w odpowiednim miejscu oraz utrzymane tak, aby były czytelne i łatwe do odnalezienia. Do oznaczenia samochodowych szlaków turystycznych stosuje się znak o oznaczeniu E-22a, natomiast znak E-22b stosuje się do oznaczenia obiektu na

samochodowym szlaku turystycznym. Uwzględniając przeprowadzone badania, można zauważyć, że 80% szlaków nie posiada tych oznaczeń wcale lub są one niewystarczające.

Nieco lepiej wyglądały tablice umieszczane przy konkretnych obiektach. Na każdym z pomników przyrody znajdującym się na Szlaku Pomników Przyrody w Gminie Baranów Sandomierski znajduje się tablica informacyjna opisująca poszczególne drzewa (fot.1).

Fot. 1. Tablice informacyjne na Szlaku Pomników Przyrody w gminie Baranów Sandomierski

Źródło: badania terenowe

Tablice, zazwyczaj drewniane, były ustawione przy większości obiektów na następujących szlakach: Transgraniczny Szlak Świątyń Karpackich (fot. 2), Szlak Naftowy – jak to z ropą drzewiej bywało (fot.3), Szlak Kolonizacji Józefińskiej, Szlak COP, Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki, Szlak Frontu Wschodniego (fot. 3).

Fot. 2. Tablice informacyjne na Szlaku Świątyń Karpackich

Źródło: badania terenowe

Fot. 3. Oznaczenia na Szlaku Naftowym – jak to z ropą drzewiej bywało
Źródło: badania terenowe

Na kilku szlakach brakowało tablic informacyjnych przy niektórych obiektach, m.in. na Karpackim Szlaku Domów i Ogrodów Historycznych, Karpackim Szlaku Wina, Podkarpackim Szlaku Winnic (trudno zlokalizować niektóre winnice, brak oznaczeń, część wpisanych na szlak winnic już nie istnieje). Podobnie jest z dostępnością i możliwością zwiedzania obiektów wpisanych na szlaki. Dotyczy to m.in. Szlaku Architektury Dworskiej i Pałacowej, gdzie część obiektów można oglądać jedynie z zewnątrz (np. pałac w Pełkinie, dwór Lisowieckich w Chłopicach, dwór w Rokietnicy) oraz Karpackiego Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych (np. pałac Załuskich w Iwoniczu, zamek w Lesku, pałac w Weryni, zespół dworsko-parkowy w Stubnie) (fot. 4).

Fot. 4. Obiekty niedostępne na szlakach Chłopice – Dwór Lisowieckich i pałac w Weryni
Źródło: badania terenowe

Pod względem dostępności zwiedzanych obiektów wyróżnia się Szlak Frontu Wschodniego, który na obszarze Podkarpackiego obejmuje głównie cmentarze wojenne (fot. 5).

Fot. 5. Oznaczenia na Szlaku Frontu Wschodniego
Źródło: badania terenowe

Na części szlaków tablice często były w złym stanie technicznym, wyblakłe, nieczytelne, poprzewracane (np. Szlak Śladami Aleksandra Fredry, Szlak Via Regia, ATLAS – w dorzeczu Wisłoka i Wisłoki, Szlak Śladami Dobrego Wojaka Szwejka) (fot. 6).

Fot. 6. Zniszczone tablice na szlakach kulturowych w województwie podkarpackim
Źródło: badania terenowe

Nieliczne szlaki posiadają komercyjną ofertę dla turystów w postaci imprez, wydarzeń czy festiwali. Niektóre winnice znajdujące się na szlakach winnych oferują degustację win oraz oprowadzanie po winnicach (np. Salon Karpackich Win w Komborni, Szlak Kulinarny Podkarpackie Smaki).

Trudno jest ocenić atrakcyjność i zainteresowanie podkarpackimi szlakami turystycznymi. Do tej pory nie było przeprowadzonych badań ruchu turystycznego na wszystkich analizowanych szlakach. Podczas prowadzonego audytu, jedynie zarządcy kilku szlaków deklarowali, że są one uczęszczane przez turystów, głównie przez grupy szkolne oraz były prezentowane podczas podróży studyjnych (Szlak Naftowy – jak to z ropą drzewiej bywało, Szlak Kolonizacji Józefińskiej). Turyści bardziej identyfikują i odwiedzają pojedyncze obiekty leżące na szlakach, ale często nie mają wiedzy o szlaku kulturowym jako oddzielnym produkcie turystycznym, obejmującym inne miejsce związane z konkretnym tematem, osobą czy wydarzeniem. Takim przykładem może być ławeczka z Józefem Szwejkiem w Sanoku czy pomnik Dobrego Wojaka Szwejka w Przemyślu, które są częścią transgranicznego Szlaku Śladami Dobrego Wojaka Szwejka. Podobne znaczenie ma również Zamek Krzemieniec w Odrzykoniu (część szlaku biograficznego Aleksandra Fredry), Muzeum-Zamek w Łańcucie, Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu (punkty na Karpackim Szlaku Ogrodów i Domów Historycznych).

WNIOSKI

W trakcie przeprowadzonych badań dotyczących funkcjonowania szlaków kulturowych w Podkarpackiem udało się ustalić kilka istotnych czynników, które ograniczają i utrudniają prawidłowe funkcjonowanie tego rodzaju szlaków. Poniżej wskazano najważniejsze z nich.

- **Brak koordynatora (struktury zarządczej)** – koordynatorem szlaku może być osoba fizyczna, stowarzyszenia czy różnego rodzaju instytucje. Pełni ona bardzo ważną funkcję polegającą m.in. na monitorowaniu stanu szlaku, uaktualnia informacje na jego temat, współpracuje z podmiotami związanymi z turystyką w celu jego promocji, tworzy i realizuje ofertę turystyczną. To, że każdy obiekt na szlaku może mieć swojego zarządcę nie jest wystarczające do jego dobrego funkcjonowania. Jak pokazuje praktyka, w województwie podkarpackim po zakończeniu realizacji projektów, wykonaniu tablic i opublikowaniu materiałów promocyjno-informacyjnych, dalsze działania na rzecz szlaków są podejmowane bardzo rzadko. Skutkuje to brakiem zainteresowania tworzonymi szlakami, niszczeniem oznaczeń *in situ* i pojawianiem się w przestrzeni wirtualnej nieaktualnych, niewiarygodnych informacji. Biorąc pod uwagę obecne uwarunkowania prawno-organizacyjne i praktyki w tym zakresie w innych województwach, zasadne wydaje się powierzenie zarządzania szlakami w ramach kompetencji Urzędu Marszałkowskiego. Skutkowałoby to uznaniem szlaku za jeden z kluczowych produktów turystycznych i zapewnieniem środków na jego funkcjonowanie.
- **Brak zarządzania strategicznego** – zarządzanie strategiczne powinno obejmować analizę szlaku, badanie jego potencjału, oszacowanie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń związanych z jego działaniem (analiza SWOT). Dobrze jest uwzględnić konkretne mierniki, które pozwalałyby oceniać prowadzone działania. W tworzenie strategii powinny być zaangażowane wszystkie podmioty funkcjonujące w obrębie szlaku. Aby zwiększyć efektywność podejmowanych działań, należy również opracować kanały komunikacyjne między zarządcą a pozostałymi podmiotami.
- **Brak kompleksowej informacji** – aby tworzony szlak kulturowy funkcjonował jako realny produkt turystyczny powinien posiadać pakiet informacji obejmujący materiały drukowane (foldery, ulotki, przewodniki, mapy), dedykowaną stronę internetową oraz tablice i oznaczenia w terenie. Dobrze funkcjonujące szlaki kulturowe posiadają także

odrębne punkty informacji turystycznej. W dzisiejszej dobie większość turystów, planując wyjazd, poszukuje informacji w Internecie, dlatego niezwykle ważna jest profesjonalna, aktualna strona internetowa, najlepiej prowadzona w językach obcych z domeną, która powinna nawiązywać do jego nazwy. Oznaczenia terenowe także w wielu przypadkach nie spełniają norm dedykowanym kulturowym szlakom turystycznym (brak logo, mapy trasy, nazwy koordynatora, numeru kontaktowego). Warto także zwrócić uwagę na promocję szlaku z wykorzystaniem social mediów, popularnych obecnie blogów i vlogów turystycznych. Niezależnie od źródła informacji, turyści powinni otrzymać rzetelną wiedzę na temat całej trasy, dostępności obiektów, ich lokalizacji oraz zasad zwiedzania i udostępniania. Niestety, zdecydowana większość szlaków kulturowych w Podkarpackiem nie posiada kompleksowej i aktualizowanej informacji.

- **Brak oferty na szlaku** – tworzenie szlaku i udostępnianie obiektów powinno stanowić jedynie początek tworzenia oferty turystyczno-kulturalnej. Aby szlak funkcjonował i rozwijał się w przestrzeni turystycznej, powinien posiadać pakiet ofert składający się ze stałych wydarzeń cyklicznych, projektów realizowanych w sezonie turystycznym. Oferta powinna być różnorodna i dostosowana do różnych grup odbiorców – turyści kulturowego, uczniów, rodzin z dziećmi. Przykłady z innych regionów Polski wskazują, że regularne i cykliczne organizowanie święta szlaku, integruje zarówno społeczność lokalną jak i turystów (np. Industriada).
- **Brak kontroli nad tym segmentem turystyki** – obecnie wyznaczenie nowego szlaku kulturowego (tematycznego) jest możliwe przez większość organizacji oraz osoby prywatne. Wiele instytucji o charakterze stowarzyszeń, fundacji, podmiotów samorządowych wyznacza szlaki, które nakładają się na siebie i wzajemnie niwelują. Pozyskiwanie funduszy zewnętrznych finansujących działania turystyczne ułatwiło i przyspieszyło proces tworzenia szlaków, który powinien być długotrwały oraz przemyślany. Niestety istnienie wielu szlaków, oznaczonych w sposób niezestandaryzowany, powoduje chaos informacyjny i utrudnia poznawanie regionu. Dobrze zorganizowany szlak powinien stanowić narzędzie promocji dziedzictwa kulturowego regionu. Warto, zastanowić się nad zasadnością tworzenia kolejnych szlaków kulturowych. Zamiast tego lepiej zadbać o te, które już funkcjonują.
- **Brak badań dotyczących funkcjonowania szlaków** – aby określić rolę i znaczenie szlaku należy przeprowadzić badania wśród dwóch grup interesariuszy – ludności lokalnej oraz

turystów. Działania społeczności lokalnej, jej zaangażowanie mogą w znaczny sposób wpłynąć na atrakcyjność i funkcjonowanie szlaku, który oprócz dziedzictwa materialnego może prezentować dziedzictwo niematerialne regionu. Badania turystów mogą obejmować m.in. ich postrzeganie oferty szlaków, kanałów informacyjnych czy poziomu usług świadczonych na szlakach.

REKOMENDACJE I ZALECENIA

Aby szlaki kulturowe i tematyczne funkcjonowały w przestrzeni turystycznej województwa podkarpackiego jako rozpoznawalne produkty turystyczne należałoby podjąć wskazane niżej działania.

- Powołanie struktury zarządzającej szlaków (koordynatora), funkcjonującej w ramach Urzędu Marszałkowskiego –do kompetencji koordynatora należałoby m.in. opracowanie systemu zarządzania szlakami, współpraca z podmiotami znajdującymi się na szlaku, pomoc w opracowaniu oferty wydarzeń kulturowych, tj. festiwale, festyny, rekonstrukcje historyczne, monitorowanie stanu oznaczeń w terenie.
- Utworzenie kompleksowej platformy informacyjnej o wszystkich szlakach kulturowych zlokalizowanych na terenie Podkarpackiego – platforma powinna być na bieżąco aktualizowana, prowadzona w językach obcych, umożliwiająca pozyskanie informacji przez osoby z niepełnosprawnościami – niedowidzące, niedosłyszące itp.
- Wprowadzenie kontroli i rejestru istniejących i nowotworzonych szlaków – sugeruje się wprowadzenie tzw. bazy szlaków. Podmioty zajmujące się tworzeniem szlaków powinny zgłosić ten fakt do jednostki odpowiedzialnej za ich funkcjonowanie (struktury zarządzającej) w ramach struktur Urzędu Marszałkowskiego. Szlaki, które nie spełniałyby określonych warunków (oznaczenie w terenie, informacje, materiały promocyjne) powinny być usuwane z przestrzeni turystycznej.
- Nawiązanie współpracy z jednostkami badawczymi lub uczelniami wyższymi np. Uniwersytetem Rzeszowskim (Instytut Nauk o Kulturze Fizycznej, kierunek – Turystyka i Rekreacja), w celu prowadzenia systematycznych badań dotyczących funkcjonowania szlaków, ich znaczenia i wykorzystania w przestrzeni turystycznej.

BIBLIOGRAFIA

Bgacz-Wojtanowska E., Gawęł Ł., Góral A., 2016, *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze*, wyd. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Gawęł Ł., 2011, *Szalki dziedzictwa kulturowego. Teoria, praktyka, zarządzanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. GWSHM Milenium, Gniezno.

Orzechowska- Kowalska K., 2009, *Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy*, „Turystyka Kulturowa” nr 12/2009.

Szewczykowie I., R., 2008, *Szlaki turystyczne*, „Carta Blanca”, Warszawa.